

Część I Podstawy nauki 19

Rozdział 1

WPROWADZENIE I OGÓLNA PERSPEKTYWA 21

Psychologia rozwojowa 22

Dlaczego badania dzieci? 23

Streszczenie 24

Historyczne poglądy na dzieciństwo 24

Starożytna Grecja i Rzym 25

Sredniowiecze 25

Renesans 26

Reformacja 27

Dualistyczny model Kartezjusza 27

Streszczenie 28

Pierwsi teoretycy 28

John Locke (1632 – 1704) 28

Jan Jakub Rousseau (1712 – 1778) 29

Karol Darwin (1809 – 1882) 30

Streszczenie 31

Pionierzy psychologii dziecka 31

G. Stanley Hall (1846 – 1924) 31

John B. Watson (1878 – 1958) 33

Zygmunt Freud (1856 – 1939) 35

Arnold Gesell (1880 – 1961) 37

Jean Piaget (1896 – 1980) 38

Streszczenie 40

Główne problemy w psychologii rozwojowej 40

Natura czy wychowanie 40

Ciągłość czy brak ciągłości 41

Rozwój normatywny czy idiograficzny 42

Streszczenie 42

Podsumowanie 43

Rozdział 2

TEORIE ROZWOJU DZIECKA 45

Modele poznawczo-rozwojowe 46

Teoria Piageta 47

Modele przetwarzania informacji 50

Spoleczna psychologia poznawcza 50

Streszczenie 52

Teorie uczenia się 53

Definicja uczenia się 53

B. F. Skinner i analiza zachowania 54

Typy uczenia się 55

Wstawka 2-1: *Badania klasyczne*

Mały Albert i mały Piotruś: warunkowanie i przeciwwarunkowanie reakcji strachu 56

Teoria uczenia się społecznego 59

Wstawka 2-2: *Zastosowania*

Efekty i skutki uboczne karania przez rodziców lub nauczycieli 60

Streszczenie 64

Etologia 65

Zachowanie i ewolucja 65

Klasyczna etologia 66

Zastosowanie etologii w badaniach nad rozwojem człowieka 69

Streszczenie 71

Rozwój a środowisko

Podejście ekologiczne 72

Podsumowanie 75

Rozdział 3

METODY BADAŃ 77

Badania naukowe 78

Rola teorii 78

Obiektywizm 79

Streszczenie 80

Typy badań 80

Badania opisowe 80

Badania korelacyjne 80

Badania eksperymentalne 83

Streszczenie 85

Badanie rozwoju	86
Badania podłużne	86
<i>Rozwój a środowisko</i>	
Badanie biegu życia	87
Badania poprzeczne	88
Kombinacja badań podłużnych i poprzecznych	89
Streszczenie	89
Inne strategie badawcze	89
Badania międzykulturowe	90
Badania porównawcze	90
Streszczenie	91
Problemy etyczne	91
Potencjalne ryzyko	91
Środki zapobiegawcze	91
Streszczenie	94
Podsumowanie	95

Część II

Rozwój biologiczny i fizyczny 97

Rozdział 4	
GENETYKA: BIOLOGICZNE WARUNKI ROZWOJU	99
Mechanizmy dziedziczenia	100
Podział komórki	100
Wewnątrz chromosomu	103
Wstawka 4–1: Rozszerzenie	
Kwas rybonukleinowy — postaniec genów	108
Eksperymenty Mendla	108
Streszczenie	112
Zaburzenia genetyczne	113
Zaburzenia dziedziczne	113
Wstawka 4–2: Rozszerzenie	
Projekt badawczy Genom Człowieka	116
Strukturalne defekty chromosomów	117
Streszczenie	118
Geny a zachowanie	118
Metody badań	119
Wpływ genów na cechy psychiczne	121
Streszczenie	125
Czas działania genów i interakcje geny — środowisko	126
Zmiany w działaniu genów a tempo rozwoju	126
Geny a środowisko: modele interakcji	128
<i>Rozwój a środowisko</i>	
Wybór niszy: przebieg interakcji dziedziczność — środowisko	129

Streszczenie	130
Podsumowanie	131

Rozdział 5	
ROZWÓJ PRENATALNY	133
Stadia rozwoju prenatalnego	135
Zapłodnienie	135
Wstawka 5–1: Rozszerzenie	
Możliwości leczenia bezpłodności	136
Okres zygoty	
(od zapłodnienia do 2 tygodni)	137
Okres embrionalny	
(od 3. do 8. tygodnia)	137
Środowisko prenatalne	140
Okres płodowy	
(od 9. do 38. tygodnia)	141
Streszczenie	143

Teratologia: historia, zasady i znaczenie czynników naturalnych 144

Koncepcje historyczne	144
Zasady ogólne	146
Naturalne wyzwania	147
Streszczenie	154

Teratologia: wpływ leków i występujących w środowisku substancji chemicznych 154

Leki	155
Wstawka 5–2: Zastosowania	
Zacząć życie z dwoma uderzeniami: uzależnione dzieci	156
Środowiskowe substancje chemiczne	160

<i>Rozwój a środowisko</i>	
Psychoteratologia	161
Streszczenie	162

Zapobieganie, wykrywanie i leczenie wad wrodzonych 162

Zapobieganie	162
Wstawka 5–3: Zastosowania	
Populacyjne podejście do wykrywania wad genetycznych	163
Wykrywanie anomalii	164
Leczenie	166
Problemy etyczne	168
Streszczenie	169

Podsumowanie 169

Rozdział 6	
NARODZINY, ROZWÓJ FIZYCZNY I ROZWÓJ SPRAWNOŚCI	170

Narodziny i okres okołoporodowy	172	Dotyk i ból	226
Poród	172	Węch i smak	227
Wstawka 6-1: Rozszerzenie		Zmysł równowagi	228
Postawy kulturowe wobec porodu	174	Streszczenie	228
Pojęcie ryzyka	176	Słuch	229
Rozwój a środowisko		Słuch w wieku płodowym	229
Niemowlęta z grupy ryzyka: klucz znajduje się w środowisku	181	Wstawka 7-1: Rozszerzenie	
Streszczenie	182	Czy płód słucha matki?	230
Zorganizowany noworodek	183	Wrażliwość słuchowa	230
Stany pobudzenia	183	Umiejętność różnicowania słuchowego	231
Rytmy	187	Rozwój a środowisko	
Organizacja zachowania noworodka	188	Muzyka dla naszych uszu: czy doświadczenie zmienia melodię?	232
Streszczenie	194	Lokalizacja dźwięków	233
Rozwój motoryczny	195	Streszczenie	233
Rozwój motoryczny w okresie niemowlęctwa	195	Wzrok	233
Wstawka 6-2: Badania klasyczne		Zdolności sensoryczne	234
Czy rozwój motoryczny zależy od ćwiczenia, czy od dojrzwiania?	200	Wstawka 7-2: Badania klasyczne	
Rozwój motoryczny w okresie poniemowlęcym	201	Co widzą niemowlęta? Prace Roberta Fantza	235
Streszczenie	202	Wzorzec wzrokowy i kontrast	237
Mózg człowieka	203	Widzenie relacji	238
Struktura mózgu	203	Percepcja twarzy	241
Rozwój mózgu	205	Obiekty i ich właściwości	243
Specjalizacja półkul	206	Co się dzieje z przedmiotami	247
Streszczenie	207	Układ przestrzenny	249
Rozwój fizyczny człowieka	207	Streszczenie	252
Rośnięcie	207	Percepcja intermodalna	253
Zmiany w proporcjach i budowie ciała	210	Eksploracyjne powiązania intermodalne	254
Zróżnicowanie płci i dojrzwianie	211	Reprezentacja intermodalna	255
Czynniki wpływające na rozwój fizyczny i dojrzwianie	213	Streszczenie	256
Streszczenie	217	Rozwój uwagi	257
Podsumowanie	218	Uwaga w niemowlęctwie	257
		Uwaga selektywna u starszych dzieci	258
		Streszczenie	259
		Percepcja i działanie	259
		Systemy działania w niemowlęctwie	259
		Systemy działania u starszych dzieci	261
		Streszczenie	264
		Podsumowanie	264

Część III

Rozwój poznawczy 219

Rozdział 7		Rozdział 8	
ROZWÓJ SENSORYCZNY I PERCEPCYJNY	221	ROZWÓJ POZNAWCZY: PODEJŚCIE PIAGETOWSKIE	267
Teorie rozwoju sensorycznego i percepcyjnego	222	Teoria Piageta	268
Teoria uczenia się	223	Streszczenie	270
Teoria etologiczna	223		
Teoria poznawcza	224	Poznanie we wczesnym dzieciństwie:	
Streszczenie	225	Okres sensoryczno-motoryczny	270
		Badanie inteligencji niemowląt	271
Zmysły o mniejszym znaczeniu	226	Sześć stadiów	271

Pojęcie stałości przedmiotu	276	Bardziej złożone rodzaje uczenia się	319
Nowsze prace nad stałością przedmiotu	279	Pamięć u małego dziecka	321
Wstawka 8-1: Rozszerzenie		Streszczenie	324
Czy noworodki są zdolne do naśladowania?	281	Pamięć u starszych dzieci	324
Streszczenie	283	Rola strategii	324
Myślenie w wieku przedszkolnym:		Wstawka 9-1: Zastosowania	
Okres przedoperacyjny	283	Uczenie się uczenia się	326
Więcej o reprezentacji	284	Rola metapamięci	327
Silne strony myślenia przedoperacyjnego	284	Rozwój a środowisko	
Ograniczenia myślenia przedoperacyjnego	286	Nie zapomnij wyjąć ciastek z piekarnika: pamięć w domu i w laboratorium	329
Streszczenie	290	Rola pamięci konstruktywnej	331
Myślenie w młodszym wieku szkolnym:		Wstawka 9-2: Zastosowania	
Okres operacji konkretnych	290	Dzieci jako naoczni świadkowie	334
Wybrane zadania	291	Streszczenie	334
Pojęcie operacji	293	Rozumowanie i rozwiązywanie problemów	336
Pojęcie stadium	294	Poznanie otoczenia przestrzennego	336
Więcej o różnicy pomiędzy okresem przedoperacyjnym a okresem operacji konkretnych	295	Rozwój schematów	339
Rozwój a środowisko		Rozwój reguł	342
Badania międzykulturowe i Piaget	299	Wstawka 9-3: Zastosowania	
Streszczenie	300	Reguły i arytmetyka: pozbywanie się „plus-kiew”	344
Adolescencja i dorosłość:		Rola pamięci w rozwiązywaniu problemów	346
Okres operacji formalnych	300	Streszczenie	349
Cechy myślenia opartego na operacjach formalnych	301	Zmiana poznawcza	349
Przykład badania: rozumowanie na temat wahadeł	301	Ogólne zasady zmiany poznawczej	350
Nowsze badania nad operacjami formalnymi	302	Wyjaśnianie rozwoju: mechanizmy zmiany	351
Wstawka 8-2: Rozszerzenie		Wyjaśnianie rozwoju: źródła doświadczenia	352
Operacje formalne a treść	303	Streszczenie	353
Streszczenie	304	Podsumowanie	353
Zmiana poznawcza	304	Rozdział 10	
Teoria Piageta	305	ROZWÓJ POZNAWCZY: PODEJŚCIE PSYCHOMETRYCZNE	355
Wstawka 8-3: Zastosowania		Istota testów inteligencji	357
Piaget i szkoła	306	Podejście Bineta do pomiaru inteligencji	357
Badania eksperymentalne nad treningiem	308	Inne testy do badania inteligencji dzieci	358
Streszczenie	309	Ocena testów	360
Podsumowanie	309	Streszczenie	361
Rozdział 9		Problematyka badań nad inteligencją	362
ROZWÓJ POZNAWCZY: TEORIA PRZETWARZANIA INFORMACJI	311	Struktura inteligencji	362
Istota teorii przetwarzania informacji	312	Stołość ilorazu inteligencji	364
Metafora wielomagazynowa — flow chart	313	Źródła różnic indywidualnych	366
Metafora komputerowa	314	Streszczenie	371
Porównania z Piagetem	315	Doświadczenie i inteligencja	371
Streszczenie	316	Naturalna deprywacja	372
Uczenie się i pamięć małych dzieci	316	Znaczenie rodziny	373
Warunkowanie klasyczne i instrumentalne	317		

Rozwój a środowisko

Rodzina a osiągnięcia: wyniki porównawczych badań międzykulturowych 378

Znaczenie szkoły 379

Wstawka 10–1: Badania klasyczne

Pigmalion w szkole 382

Oddziaływania eksperymentalne 384

Wstawka 10–2: Rozszerzenie

Podnieść iloraz inteligencji swojego dziecka? 386

Inteligencja a rasa 388

Streszczenie 389

Inne sposoby ujmowania inteligencji 390

Wygotski i strefa najbliższego rozwoju 390

Triarchiczna teoria inteligencji Sternberga 392

Wielowymiarowa koncepcja Gardnera 393

Etologiczne podejście do inteligencji 394

Streszczenie 396

Podsumowanie 396

Rozdział 11

ROZWÓJ JĘZYKOWY 399

Teorie rozwoju językowego 401

Teoria etologiczna (psycholingwistyka) 401

Poznawczo-rozwojowe modele języka 403

Podejście środowiskowe 404

Streszczenie 405

Okres przedsłowny 406

Percepcja mowy 406

Preferencje dotyczące słuchania 409

Pierwsze dźwięki 409

Gestykulacja i reakcje niewerbalne 411

Przejście do słów 412

Streszczenie 413

Semantyka 413

Wczesny rozwój słownika 414

Rozwój a środowisko

Wpływ klasy społecznej, płci i kolejności urodzenia na wczesne uczenie się słów 414

Mechanizmy rozwoju semantycznego 418

Streszczenie 421

Gramatyka 422

Rozwój gramatyki 422

Mechanizmy opanowywania gramatyki 424

Wstawka 11–1: Badania klasyczne

Dodawanie końcówek do wugów i rzeczy 425

Wstawka 11–2: Rozszerzenie

Rozmowy bliźniąt: wykorzystywanie bliźniąt w badaniach nad językiem 431

Streszczenie 432

Pragmatyka 433

Akty mowy 433

Dyskurs 434

Wstawka 11–3: Rozszerzenie

Dwujęzyczność: uczenie się jednego języka czy dwóch? 435

Społeczna komunikacja referencjalna 436

Streszczenie 438

Podsumowanie 438

Część IV**Rozwój społeczny i rozwój osobowości** 441**Rozdział 12**

ROZWÓJ SPOŁECZNY I EMOCJONALNY WE WCZESNYM DZIECIŃSTWIE 442

Teorie rozwoju społecznego we wczesnym dzieciństwie 445

Etologia 445

Teorie uczenia się 446

Poznawcze modele rozwoju 447

Streszczenie 448

Wzajemna regulacja stosunków pomiędzy małymi dziećmi i opiekunami 448

Placz 449

Emocje i system afektywny 450

Interakcje twarzą w twarz 452

Streszczenie 454

Temperament 454

Definicje temperamentu 455

Typy temperamentu 457

Temperament i interakcje społeczne 460

Temperament i problemy w zachowaniu 461

Wstawka 12–1: Rozszerzenie

Co to znaczy “trudne”? Temperament i klasa społeczna 462

Streszczenie 464

Przywiązanie 465

Pojawianie się przywiązania 465

Uczucia macierzyńskie 466

Pomiar przywiązania 466

Determinanty przywiązania 468

Wstawka 12–2: Badania klasyczne

Miłość macierzyńska: Badania Harlowa nad przywiązaniem 470

Wpływ przywiązania na inne zachowania 471
Streszczenie 471

Rodzina 472

Style rodzicielskie 472

Rozwój a środowisko

Praca zawodowa matek i żłobki 473

Rola ojców 474
Rodzice maltretujący dzieci 475
Streszczenie 476

Podsumowanie 477**Rozdział 13****ROZWÓJ MORALNY 479****Teorie rozwoju moralnego 481**

Modele poznawczo-rozwojowe 481
Teorie uczenia się 486
Spojrzenie etologiczne 488
Streszczenie 489

Rozumowanie moralne 490

Ocena modelu Piageta 490
Ocena modelu Kohlberga 491
Inne rodzaje sprawiedliwości 494
Wpływ oddziaływań społecznych na rozumowanie moralne 496

Wstawka 13–1: Badania klasyczne

Badanie charakteru moralnego: Czy są "dzieci dobre" i "dzieci złe"? 498

Rozumowanie moralne i postępowanie moralne 498
Streszczenie 499

Zachowania prospołeczne 500

Zachowania prospołeczne we wczesnym dzieciństwie 500
Wiek i płeć a zachowania prospołeczne 501
Poznawcze i emocjonalne determinanty zachowań prospołecznych 502
Społeczne i rodzinne determinanty zachowań prospołecznych 504
Streszczenie 505

Agresja 505

Definicja agresji 506
Agresja a wiek i płeć 506
Biologiczne determinanty agresji 507
Społeczne i środowiskowe determinanty agresji 508
Wpływ procesów poznawczych na agresję 510

Rozwój a środowisko

Czy być agresywnym znaczy być odrzuconym? 511

Wstawka 13–2: Zastosowania

Trening szkolny "głośnego myślenia" 512

Kontrolowanie agresji 512
Streszczenie 515

Podsumowanie 515**Rozdział 14****ROZWÓJ POJĘCIA JA 517****Teorie Ja 518**

Podejście poznawczo-rozwojowe 518
Teorie uczenia się 521
Teoria etologiczna 522
Streszczenie 522

Samowiedza 523

Odkrycie własnego Ja w niemowlęctwie 523
Zmiany rozwojowe w samoopisach 526
Streszczenie 527

Samoocena 528

Pomiar samoakceptacji 528
Stabilność poczucia własnej wartości 529

Wstawka 14–1: Rozszerzenie

Profil Autopercepcji Dziecka 530

Pojęcie „Ja w roli ucznia” 532

Rozwój a środowisko

Czy szkoła obniża poczucie kompetencji szkolnych u dorastających uczniów? 535

Streszczenie 536

Samoregulacja 537

Kształtowanie się samokontroli 537
Rola mowy egocentrycznej 538

Wstawka 14–2: Rozszerzenie

Czy sposób instruowania dzieci w sytuacjach zadaniowych zależy od postaw wychowawczych rodziców? 540

Odporność na pokusy 543
Odracanie gratyfikacji 543

Wstawka 14–3: Zastosowania

Trening mówienia do siebie 544

Streszczenie 546

Podsumowanie 547**Rozdział 15****ROZWÓJ RÓL PŁCIOWYCH I RÓŻNICE MIĘDZYPLCIOWE 549**

Teorie rozwoju ról płciowych	550	Androgynia	582
Wyjaśnienia etologiczne i biologiczne	551	Podsumowanie	583
Modele poznawczo-rozwojowe	551		
Podejście teorii uczenia się	553		
Streszczenie	554		
Typizacja płciowa	554	Rozdział 16	
Wczesne różnice międzypłciowe	554	STOSUNKI Z RÓWIEŚNIKAMI	585
Odmienne traktowanie dziewczynek i chłopców	556	Podejścia teoretyczne do zagadnienia stosunków między rówieśnikami	586
Wstawka 15-1: Rozszerzenie		Poznawcza teoria rozwoju	586
Technika Niemowlę X	557	Teoria uczenia się	567
Modelowanie: otoczenie jako źródło informacji o rolach płciowych	559	Teoria etologiczna	588
Ojcowie a typizacja płciowa	560	Streszczenie	589
Rozwój a środowisko		Typowe stosunki między rówieśnikami	590
Konsekwencje rozvodu rodziców dla rozwoju chłopców i dziewcząt	560	Zmiany rozwojowe	590
Streszczenie	562	Wstawka 16-1: Zastosowania	
Rozumienie ról płciowych i stereotypów	563	Rówieśnicy jako nauczyciele	598
Świadomość ról płciowych	563	Czynniki sytuacyjne	600
Świadomość płci a zachowania typowe dla danej płci	564	Wpływ zmiennych poznawczych	602
Skutki etykietowania według płci	565	Wstawka 16-2: Badania klasyczne	
Streszczenie	566	Stosunki między rówieśnikami u małych	605
Wpływ rodziny na rozwój ról płciowych	567	Streszczenie	606
Status społeczno-ekonomiczny	567	Przyjaźń	607
Niepełna rodzina	567	Rozumienie przyjaźni	607
Praca zawodowa matek	567	Determinanty przyjaźni	609
Postawy i metody wychowawcze rodziców	568	Zachowanie wobec przyjaciół	611
Streszczenie	569	Rozwój a środowisko	
Niektóre powszechnie występujące różnice międzypłciowe	569	Sieci społeczne i wsparcie społeczne dzieci	614
Różnice poznawcze	570	Streszczenie	617
Różnice społeczne i osobowościowe	572	Popularność i trudności w kontaktach z rówieśnikami	617
Streszczenie	573	Popularność	617
Wstawka 15-2: Zastosowania		Trudności w stosunkach z rówieśnikami	620
Szkoły dla chłopców?	574	Wstawka 16-2: Zastosowania	
Wpływ czynników biologicznych na rozwój ról płciowych	575	Rówieśnicy jako terapeuci	622
Oddziaływania czynników genetycznych	575	Wpływ rodziny	623
Oddziaływania czynników hormonalnych	578	Streszczenie	624
Streszczenie	581	Podsumowanie	625
		BIBLIOGRAFIA	627
		SŁOWNICZEK	685
		INDEKS AUTORÓW	697
		INDEKS RZECZOWY	714